

SOBRE TRES TOPÒNIMS BEREBERS A LES ILLES ORIENTALS D'AL-ANDALUS

M. Barceló

Ḥamīm

Al *Llibre del Repartiment* de Mallorca hi figura un «rahal Hamem»¹ d'una extensió consignada de dues jovades² i situat dins el *juz' abwāz al-madīna*³. L'antropònim Ḥamīm és, sens dubte, extremadament rar. Està format per les lletres ḥā' i mīm que encapçalen les sures 40 a 46, conegudes com el grup ḥawāmīm. El significat i funció d'aquestes lletres roman desconegut⁴.

Tanmateix hi ha un Ḥamīm prou conegut. Es tracta d'un «fals» profeta bereber que tingué entre la tribu Gumāta una incidència difícil d'escatir atès que els reports fonamentals per a conèixer el moviment

¹ BUSQUETS, J., «El còdice latinoaràbig del Repartimiento de Mallorca. Parte latina», a *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana XXX (1947-1952)*, pàg. 13. El còdex editat per P. de Bofarrull diu «Amen» i el rafal té una extensió de 4 jovades (*Repartimientos de los reinos de Mallorca, Valencia y Cerdeña*, ed. anastàtica, Barcelona, Bellaterra 1975, pàg. 79).

² S'acostuma a donar a la jovada una extensió de 11.36 has.

³ Per el *juz'* com a unitat administrativa veure BARCELÓ, M., «Sobre la divisió administrativa de Mayūrqa» a *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana XXXVI (1978)*, pàgs. 238-245.

⁴ Com també els de les altres combinacions de lletres que també encapçalen diversos blocs de sures.

provenen dels ortodoxos al-Bakrī⁵ i Ibn Khaldūn⁶. Ḥamīm fou mort l'any 325/927(8) a la zona ocupada pels Masmūda del litoral, prop de Tanja. Segons al-Bakrī, 'Isā, un dels tres fills de Ḥamīm, anà a parar a al-Andalus. Altrament al-Bakrī assenyala que Ḥamīm pertanyia als Banū w.j.f.wal assentats a les voreres del riu Ras, molt prop de Tīṭawān. Aquests Banū w.j.f.wal podrien tal vegada identificar-se amb els Beni-gafull (Beni Gaful) documentats topònicament a la regió de Sagunt i dues vegades a Mallorca en el *juz'* de Jijnau-Batra⁷. La transmissió textual defectuosa⁸ no permet tenir com segura la identificació. Tanmateix l'oclusió de la *ḡim* inicial és perfectament postulable. De poder, doncs, confirmar-se, els Beni Gaful no tindrien l'origen a la tribu Nafza, com suggereix P. Guichard⁹, sinó que caldria pensar en un segment Gumāra.

Beniminalla < Beni Mann Allāh

Al foli 85 v. del registre 644 de l'Escrivania de Cartes Reials de l'Arxiu del Regne de Mallorca hi figura el topònim «alqueria Beniminalla» que el document situa a Menorca. Mann Allāh és una fórmula religiosa que significa «regal de Déu», «Déudonat». Com a antropònim és naturalment molt rar. Era, però, el nom, precisament, del pare de Ḥamīm. Al-Bakrī en dona la genealogia: Mann Allāh b. Ḥarīz b. 'Amr b. w.j.fawl b. w.z.rwal. Portava també la *kunya* d'Abū Khalaf¹⁰. És

⁵ Abū 'Ubayd Allāh b. 'Abd al-'Azīz al-Bakrī (432-487/1040[1]-1042) *Kitāb al-Magrib fi dhikr bilād Ifriqiya wa-l-Magrib*, ed. i trad. de M.G. de Slane, Alger, 1911-1913 (reed. París, 1965); pàgs. text àrab 100-101 i 108 i pàgs. trad. 197-200 i 212.

⁶ Abū Zayd 'Abd al-Rahmān b. Muḥammad Ibn Khaldūn (733-809/1332-1406) *Histoire des Berbères et des dynasties musulmanes de l'Afrique Septentrionale*, trad. parcial de M.G. de Slane, Alger, 1852-1856; reed. per P. Casanova, París, 1927, pàgs. 143, 144 i 492.

⁷ GUICHARD, P., «Le peuplement de la région de Valence aux deux premiers siècles de la domination musulmane» a *Mélanges de la Casa de Velázquez* V (1969), pàg. 138; i POVEDA i SÁNCHEZ, A., «Repertori de toponímia àrabo-musulmana de Mayūrqa segons la documentació dels Arxius de la Ciutat de Mallorca (1232-1276)» a *Fontes Rerum Balearium* 1979 (en premsa).

⁸ Juntament als dos *Banū w. j. f. wal* hi ha el *Bani j. f. w.* de la pàg. 108 del text àrab, que el traductor converteix en «Beni Gafou» (pàg. 212).

⁹ «Le peuplement de la région de Valence...», pàg. 138. GUICHARD, P., no fa, però, l'atribució a *Structures sociales «orientales» et «occidentales» dans l'Espagne musulmane*. Paris-Le Hague, 1977, pàgs. 338-339.

¹⁰ *Kitāb al-Magrib...* text àrab pàg. 100, i trad. pàg. 197. Ibn Khaldūn *Histoire des Berbères...*, pàg. 143.

plausible que l'actual Binimel-lā, just al nord de l'illa, sigui la regió d'assentament dels Beni Mann Allāh.

Aquests dos topònims permeten, penso, situar un primer nivell cronològic força segur d'immigracions de segments berebers. La mort violenta de Ḥamīm b. Mann Allāh el 315/927(8) fa pensar que els seus parents i àdhuc seguidors passessin aviat a lloc més segurs. És també remarcable la gran estabilitat dels assentaments clànics. Uns dels primerencs segments berebers arribats a les Illes encara hi eren quan aparegueren els conqueridors catalans el 1229 i el 1287. Amb tota seguretat, però, de la vella dissidència religiosa només els en quedava el nom.

al-Kurāya > Alcoraya

Ibn Ḥawqal entre les tribus d'origen Zanāta fa esment de Kurāya¹¹. Al *Llibre del Repartiment* hi figura un «rahal Alcoraia» de dues jовades i situat dintre el *juz'* Montueri¹². També al registre 350, foli 118, es fa referència, el 1281, a una «alqueria Alcoraya» dintre el terme de Porreres. Es tracta molt possiblement de la mateixa, atès que el terme de Porreres quedava dintre l'àrea de l'antic *juz'* de Montueri i que la distinció entre alqueria i rafal era ja el 1281 molt confusa o inexistent pels notaris catalans. A Menorca i ha també documentat un rafal «Alcoraya dalhambra»¹³. S'augmenta així el considerable nombre de segments tribals berebers localitzats a les Illes¹⁴. Concretament a Mayūrqa hi ha assentaments Zanāta als *ajzā'* contigus de Canarrosa, Manāqur¹⁵ i Montueri.

¹¹ Abū l-Qāsim Muhammad Ibn Ḥawqal al-Našībī (mort cap el 370/980) *Kitāb ṣūrat al-ard*, ed. J.H. Kramers, Leyden 1967³, pàg. 107.

¹² BUSQUETS, J., «El còdice latinoaràbig...», pàg. 33. BOFARRULL, P. de, llegeix «Alcoraya» en el seu còdex (*Repartimientos de los reinos...*, pàg. 105).

¹³ Registre 352 de l'Escrivania de Cartes Reials (A.R.M.) foli 22 v.

¹⁴ POVEDA i SÁNCHEZ, A., «Introducción al estudio de la toponímia árabe-musulmana de Mayūrqa según la documentación de los Archivos de la Ciutat de Mallorca (1232-1276)» a *Awrāq* 3, 1989 (en premsa).

¹⁵ POVEDA i SÁNCHEZ, A., *op. cit.*, pàg. 14 del ms.